

ГЕНЕЗА ФОРМУВАННЯ ЗАСОБІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ В АРХІТЕКТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ УКРАЇНИ ТА ЇХ ТРАНСФОРМАЦІЯ В ДИЗАЙНІ СУЧАСНОГО ІНТЕР'ЄРУ

У статті проаналізовано витоки процесу формування національної складової в українському архітектурному середовищі. Виявлено трансформацію засобів національної самоідентифікації на сучасному етапі. Встановлено, що сучасний середовищний дизайн, відрізняється специфічним гротескно-іронічним та ігровим трактуванням художнього образу. Доведено, що звернення до національно-культурної спадщини відбувається опосередковано, через натяки, завдяки оперуванню символами та знаками.

Ключові слова: *дизайн, інтер'єр, національний, український, іронія.*

This article analyzes the origins of the process of formation of Ukrainian national component in the architecture and design. Showing the transformation of national identity in contemporary design objects. Proved that modern design is different grotesque and ironic artistic interpretation of the building. This publication shows that appeal to the national cultural heritage by manipulation of symbols and signs.

Keywords: *design, interior, national Ukrainian, the irony.*

Сучасний сплеск до вивчення ознак національної самоідентифікації, що спостерігається в українському суспільстві, обґрунтовується його реакцією на зміни у політичній та економічній ситуації. Важливо зазначити, що в українському мистецтві, і, зокрема в архітектурі, на протязі її розвитку існували яскраві періоди, коли соціальні зрушення вимагали звернення до своїх історичних коренів та творення свого власного обличчя із ознаками самобутньої історичної спадщини.

На сучасному етапі, що позначений активним тиском глобалізаційних змін, у людини формується потреба у перебуванні в самобутньому середовищі, яке сприяє процесу релаксації завдяки наявності образно-стилістичних ознак, що пов'язані із національною спадщиною. Зміни у зацікавленості своїми етнічними коренями, наявність постійно зростаючого інтересу до традицій української культури сьогодні найбільш наочно демонструють рішення інтер'єрів кафе та ресторанів, дизайн яких ґрунтується на переосмисленні багатовікового художнього спадку нації, використанні регіональних особливостей матеріальної культури.

Щодо поставленої проблематики, загальний огляд процесів, які відбувалися в українському дизайні протягом ХХ сторіччя подано у монографії В.Даниленка [1]. Важливим для нашого дослідження є критерії наявності національної ідентичності у сучасних дизайнерських виробках, що запропоновані В. Даниленком: «...по-перше, артистичність, певна художність підходу, образність, підкреслений позитивізм, 122т.122 ідентиф. По-друге, проникливе відчуття матеріалу, його фактури та мальовничих особливостей. По-третє, винахідливість, що тяжіє не до створення складних інженерних конструкцій, а, навпаки, до простих та раціональних рішень...» [1].

Метою роботи є висвітлити і проаналізувати витоки процесу формування національної складової в українському архітектурному середовищі та виявити трансформацію засобів національної 122т.122 ідентифікації на сучасному етапі.

Архітектурні надбання ХХ сторіччя свідчать про періодичність актуалізації питання звернення до національних витоків. Кожний такий період мав певні особливості щодо взаємозв'язку практичної архітектурної діяльності та розробки її теоретичного підґрунтя, яке розкриває принципи застосування прийомів та форм української архітектури. Так, відомий український дослідник О.Чепелик, визначає три

етапи розвитку української теорії архітектури з національних питань. Перший припадає на період з 1903 по 1917 рр., коли ініціаторами створення національної архітектури були художники О. Сластюн, І. Труш, С. Васильківський. Цей етап відзначався наявністю сформульованих теоретичних принципів, що їх виголосив О. Сластюн стосовно архітектурного формоутворення для об'єктів, які мають будуватися у національному дусі [6].

У подальшому переломним виявився 1930 рік, коли були сформульовані теоретичні засади радянської архітектури і визначено, що архітектура має бути соціалістичною за змістом і національною за формою. Важливим щодо вибору шляхів у пошуку національної форми став виступ О.Щусева на Першому з'їзді радянських архітекторів, в доповіді якого як приклад була наведена стилістика українського бароко XVIII 123т.. У розвиток цих пропозицій національні ознаки в українській архітектурі в період з 1945 по 1954 роки мали бароковий характер, що відзначилося інноваційними стилізаціями в роботах А.Добровольського, новаторським підходом в рішеннях Й. Каракіса та В.Слізарова. Але значні практичні доробки того часу не були б такими успішними, коли б не мали наукового підґрунтя, що його створили дослідники стилю українського бароко, такі як С.Таранущенко, П.Юрченко, Д.Яблонський, М. Цапенко, Г. Логвін.

Третій період, за дослідженнями О.Чепелик, відбувався з 1960 по 1990 роки. Ознаки національної своєрідності, передусім, проявилися серед творів монументального мистецтва і саме в дизайні інтер'єрів. У 70-х роках XX 123т.. вони набули свого розвитку у стилізаціях за темою української народної архітектури в низці невеличких ресторанів, що було характерним для Центральної України, в той час у західній її частині застосування народних форм в архітектурі набуло більш вагомого звучання. Особливістю рішення інтер'єрів таких підприємств громадського харчування стало включення елементів декоративно-ужиткового мистецтва та побуту минулих часів.

Сучасний етап, що відзначається актуалізацією звернення до національних традицій, вимагає творчого переосмислення українського історичного спадку. В цьому сенсі цікавим та корисним для розуміння нових підходів у використанні української народної спадщини в середовищному дизайні є вже історично набутий критичний досвід по вивченню та опрацюванню здобутків української архітектури та народного мистецтва.

Першим з провідних теоретиків по вивченню української архітектури та впровадженню її набутих у проектну діяльність був художник і етнограф Опанас Сластюн (1855-1933 рр.). Його погляди ґрунтувались на вивченні розвитку традиційних архітектурних форм, які повинні постійно оновлюватись згідно із вимогами часу і досягненнями новітньої архітектури. О.Сластюн був ініціатором широкого впровадження в українську архітектуру кераміки, вважаючи, що саме вона є глибоко народним та улюбленим елементом, який набув широкого використання в народних інтер'єрах.

Важливою постаттю, що проявила себе як талановитий архітектор, художник, дизайнер був Василь Кричевський (1872-1952 рр.). Його погляди ґрунтувались на глибокому проникненні у народне мистецтво із виявленням самотніх та високохудожніх рис. Роботи В.Кричевського свідчать про продумане та творче використання ним спадку українського народного будівництва як в загальній композиції об'ємно-просторової структури споруди, так і в окремих її деталях та інтер'єрах.

Як основу для нових рішень бачив архітектуру українських дерев'яних церков Костянтин Жуков (1873-1941рр.). Теоретичне підґрунтя для розвитку української самотньої архітектури він виклав на V Всеросійському з'їзді зодчих у Москві. К. Жуков вважав, що ті рішення, які демонструє дерев'яна культова архітектура, цілком

сучасні і можливі до застосування, незважаючи на зміни в умовах життя.

Глибиною методологічного погляду щодо опрацювання форм народної української архітектури відзначилися погляди О.Варяніцина (1860-1914 рр.), який був секретарем Українського художньо-архітектурного відділу Харківського літературно-художнього гуртка. Зміст його підходу полягав у наступному: «Спочатку необхідно ґрунтовно вивчити пам'ятки, повністю засвоїти форми стилю, настільки, щоб ці форми жили в уявленні художників, звільнені від матеріалу, в котрому вони спочатку були виявлені і лише затім, добре володіючи ними, архітектор, виконуючи сучасні архітектурні завдання, буде вкладувати в ці форми ті будівельні матеріали, котрими користується сучасна техніка...» [4].

Суттєво поглиблює теоретичне обґрунтування процесу роботи із історичними формами минулого мистецтвознавець О.Новицький (1862-1934 рр.), який вказує та те, що «... форми запозичені без змін із пам'яток того часу (мається на увазі «давні віки», прим. автора) не можуть відповідати сучасному будинку» [4].

Відомо, що перше звернення до народних традицій в архітектурі України було запроваджено Є.Червинським у маєтку Г.Галагана в будинку для гостей у Лебединцях (1854-1856 рр.). Важливим з точки зору використання народних прийомів було те, що автор розвив народні традиції будівництва хати на дві половини, значно збільшивши та ускладнивши планувальне рішення. Якісно іншим є наступний етап трансформації народних прийомів, що його продемонстрував В.Троценко, побудувавши у Харкові житловий будинок для робітників очищувальної станції (1910 р.). В якості архітектурного оздоблення вище вікон, він виконує на білому тлі стіни червоні смуги з цегли, що нагадує народний спосіб декорування хат, який має назву «підведення». Традиційне для українського житла формоутворення об'ємів, яке позначилося у досить крутих схилах дахів та обране колористичне рішення при використанні нових матеріалів, генетично пов'язувало споруду із народними джерелами, але робило значний крок вперед стосовно трансформації архітектурно-будівельних прийомів.

Блискучим прикладом роботи із національною спадщиною є будинок губернського земства у Полтаві, побудований В.Кричевським у 1903-1908 рр. В межах нашого дослідження дуже цікавим є виявлення творчих підходів автора у розробці головного вестибюлю споруди. В.Кричевський використовує знакові для народного інтер'єру елементи, але не калькує їх, а йде шляхом творчої стилізації. Глибокий синтез знань архітектури та народної творчості демонструє вирішення колон, де ордерна структура опори виявлена декоративним українським розписом. Чудове переосмислення традицій та надання їм нового змісту ілюструє вирішення балюстради, елементи якої виконані у вигляді вазонів.

Таким чином, прояви національної стилістики в архітектурі України ХХ сторіччя, характеризуються синтезом раціонального мислення, що відповідає вимогам часу, із характерними ознаками народного українського мистецтва.

Сучасний дизайн, що існує в добу постмодернізму, відрізняється специфічним, гротескно-іронічним, ігровим трактуванням художнього образу. В цьому сенсі і звернення до національно-культурної спадщини відбувається не шляхом прямої трансляції художніх прийомів давнини, а опосередковано, через натяки, завдяки оперуванню символами та знаками.

Важливо відмітити, що саме використання «іронічного гротеску», як засобу трансляції народних традицій, є характерним для розробки низки сучасних об'єктів середовищного дизайну. Такий підхід вже самим своїм змістом якнайкраще відповідає українській ментальності, адже саме гострий гумор є однією з етнографічних ознак нашого народу. Таким чином дизайн сучасного етноінтер'єру ґрунтується на цитуванні тих прийомів, що притаманні народному житлу, але не прямому, а опосередкованому, із зміною функціонального значення певних елементів, використаних матеріалів, композиційних підходів.

Оскільки формоутворення поверхонь, що визначають простір народного житла, цілком підпорядковане конструктивним та функціональним вимогам, то саме їх декоративне рішення дає змогу досягти певної індивідуальності і різноманітності, надаючи кожній оселі своєї неповторності та самобутності. Загальний колорит інтер'єру української хати світлий. Важливим декоративним елементом був настінний розпис під стелею, що мав характер орнаментальних композицій. Таким же чином оздоблювалися і віконні та дверні прорізи. Характерною ознакою народного житлового інтер'єру була головна балка (сволок), що завжди залишалася відкритою. Балка могла бути пофарбованою у яскраві кольори, досить широко вживався і розпис або різьблення. Контрастно за тоном та кольором, відносно загального колориту приміщення, фарбували рами вікон, підвіконня та двері у темно-коричневий, жовтувато-коричневий або зелений кольори.

У рішенні ж сучасних кафе та ресторанів, інтер'єри яких виконані за мотивами українського народного житла, існує декілька напрямків, щодо вирішення поверхонь стін та стелі. Перший, коли автори зберігають традиційний для народного житла білий колір стін та стелі і доповнюють його декоративним розписом. Однак, більш складна функціональна організація цих приміщень та вимоги щодо виразності образної складової інтер'єру, спонукають авторів до ускладнення художніх та композиційних засобів. В першу чергу це стосується вирішення поверхонь: традиційно білені стіни можуть мати як гладкі, так і виразно фактурні поверхні, окрім цього сучасні автори вводять в інтер'єр і площини з цегли. Слід відмітити, що у випадку використання білих білених стін та стелі в інтер'єрі виконуються дерев'яні балки, що безпосередньо відповідає будівельним традиціям народного житла.

Інший напрямок вирішення поверхонь, які формують простір інтер'єру, відзначений відходом від застосування традиційних матеріалів для стін та стелі, в цьому випадку поверхні інтер'єрів виконуються з дерева або камення. Використання саме цих матеріалів, пов'язане з асоціативним сприйняттям їх як природних, а національний колорит в таких інтер'єрах досягається іншими засобами.

Традиційно в інтер'єрі українського народного житла головним композиційним центром була піч. Вона займала значну частину простору інтер'єру, була його функціональним та композиційним центром. Обов'язковим елементом пластичного оздоблення української печі є пояски та карнизи, які підкреслюють її структуру. Додатковим засобом виявлення формоутворення печі є застосування кольору для фарбування окремих частин та деталей та використання настінного розпису. Для тих районів України, де було поширене гончарне виробництво, для декорування застосовувались кахлі [2].

Безумовно, така важлива роль печі в українському народному житті, створює сучасним дизайнерам благодатні умови для використання її як символічного знаку в рішеннях сучасних інтер'єрів, художньо-образне рішення яких має відповідати національній тематиці. Здебільшого, сучасні дизайнери використовують піч як традиційний композиційний акцент інтер'єру, не надаючи їй якогось нового функціонального значення. У більшості випадків вона, домінуючи у просторі своїм об'ємом, виступає в традиційній ролі місця, де можуть розташовуватися елементи домашнього господарства. В розробці її форми та декору, автори йдуть шляхом наслідування народних традицій прикрашання печі. Це може бути декорування печі знаковим для України петриківським розписом у вигляді рослинного орнаменту, що підкреслює формоутворення печі, або використання кахлів, із характерними для Західної України сюжетами розписів.

Значну роль у народному інтер'єрі відігравали меблі, що виготовлялись з дерева. Це були лави, скрині, поверхні яких розписували або покривали різьбленням. Важливу роль у житловому просторі мав мисник, що спочатку виконувався у вигляді двох полиць, а потім трансформувався у невелику шафу. Для підтримання полиць

використовували кронштейни, що мали стилізоване зображення голови коня або голуба. Для декору полиць застосовували різьблення, мисник же, залежно від регіону, прикрашали розписом, контурною порізкою, покривали різьбленням.

У сучасних інтер'єрах дизайнери широко застосовують народні предмети побуту, керамічні та текстильні вироби. Це можуть бути як сучасні речі, виготовлені із дотриманням народної стилістики, що здебільшого є характерним для меблів, так і аутентичні народні вироби, такі як скрині, предмети господарства, кераміка та текстиль. Але, нажаль, існуючи приклади інтер'єрних рішень у більшості випадків перевантажені цими предметами як елементами декорування, що зменшує якісний рівень професіоналізму у підходах до перенесення народних засобів на сучасний ґрунт.

Таким чином, аналіз інтер'єрів, що вирішені у національній стилістиці, дає змогу встановити специфічні загальні підходи у характері їх композиційної побудови. Сучасні роботи поєднують намагання створити відчуття камерності в інтер'єрі, для чого візуально понижується висота приміщень, доходячи до формату житлової кімнати. Найбільш популярним засобом є розміщення на стіні полиць для посуду на висоті дещо вище витягнутої руки, або використання великої кількості горизонтально витягнутих елементів (лави, столи, тощо). Використання дрібного масштабу елементів у просторі (меблів, предметів ужитку) кореспондується із масштабом житлового простору. В якості характерного прийому необхідно виділити заокруглення та пом'якшення кромek та меж поверхонь, що відповідає прийомам народної архітектури: відсутність циркульних форм та звертання до багатогранників як характерної ознаки української архітектури.

Для більшості робіт характерним є «тридільне» розчленування поверхні на основу, тіло та завершення із акцентом на останньому. Основа, як і підкліт у народних хатах, стриманий й невеликий. На відміну від розвинених та пророблених поверхонь західноєвропейської або класичної архітектури, ми спостерігаємо позбавлену вертикальних елементів горизонталь бази. Тіло стіни, яке здебільшого заповнюється орнаментом або має акценти, що ритмічно повторюються, натякають на структуру власне стіни «хатинки» із масивом стінової площини, яка прорізається невеликими віконцями.

Встановлено, що фактура в сучасних інтер'єрах є одним із провідних засобів, який своєю присутністю має вказувати на безперечний зв'язок сучасної розробки із народною творчістю. Спосіб обробки поверхонь свідчить про повсюдне звертання до рукотворного характеру їх виконання, але спостерігається й надмірне захоплення «офактурюванням», що призводить до небажаної подрібненості у сприйнятті інтер'єру.

Традиційність використання в народних інтер'єрах деревини із виявленням характеристик матеріалу, безумовно, обумовило її широке застосування і в сучасних розробках, де текстурні якості цього матеріалу в значній мірі обумовлюють специфічність сприйняття інтер'єру. Окремо слід виділити орнаментальний розпис, що включається у якості фрескових композицій на стінах або травлення на склі, і став одним із характерних прийомів, що реалізуються сучасними дизайнерами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко В. *Дизайн України у світовому контексті художньо-проектної культури: Монографія*. – Х.: ХДАДМ; Колорит, 2005. – 244 с.: іл..
2. Самойлович В.П. *Народна творчість в архітектурі сільського житла*. – К.: Державне видавництво літератури з будівництва і архітектури УРСР, 1961. – 340 с.
3. Чепелик В. *Національна своєрідність в житловій архітектурі України на початку ХХ ст.*//*Архітектурна спадщина України, Вип.4.:Проблеми стильового розвитку архітектури України /За ред. В.Тимофієнка – К., Українознавство, 1997. - 208 с., С.122-135.*
4. Чепелик В. *Теоретична спадщина українського архітектурного модерну*//*Архітектурна спадщина України, Вип.1. Маловивчені*

- проблеми історії архітектури та містобудування / За ред. В.Тимофієнка – К., 1994. - 263 с., С.162-180.
5. Чепелик В. Український архітектурний модерн у дзеркалі епохи //Архітектурна спадщина України, Вип.3. Питання історіографії та джерелознавства української архітектури/ За ред. В.Тимофієнка – К., Вид. «Українознавство», 1996. - 270 с., С.199-221.
  6. Чепелик О. Теоретичні проблеми національної своєрідності в сучасній архітектурі //Архітектурна спадщина України: Щорічник Держбуду України – Вип. 5. Традиції та новаторство у містобудуванні України / За ред. д-ра мист. В.Тимофієнка та канд. арх. А.Пучкова. – К.: НДІТІАМ, Головкиввархітектура, 2002. - 472 с., С.330-335.

*Адріана Громнюк, Станіслав Мигаль
(Львів, Україна)*

ВИКОРИСТАННЯ ЕТНІЧНИХ МОТИВІВ У ДИЗАЙНІ СУЧАСНИХ ІНТЕР'ЄРІВ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧУВАННЯ

Розроблено базові методи та засоби використання етнічних мотивів в предметно-просторовому середовищі підприємств харчування. Виявлено риси, які характеризують підхід використання етнічних мотивів в архітектурі сучасних інтер'єрів підприємств харчування.

***Ключові слова:** етнічні мотиви, меблі, інтер'єри, підприємства харчування, методи використання етнічних мотивів.*

The basic methods and instruments of using ethnic motives in object-spatial environment in the catering industry were developed. Features characterizing the approach of implementing the ethnic motives in the architecture of the modern restaurants' interiors were identified.

***Keywords:** ethnic motives, furniture, interiors, catering industry, methods of using the ethnic motives.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Закономірності проектування об'єктів, просторово-предметного середовища українського народного житла досліджували науковці: Ю. Гошко, А. Данилюк, І. Дида, Т. Кішук, Г. Логвин, В. Масненко, М. Моздир, Л. Прибега, Р. Райнфус, В. Ракшанов, В. Самойлович, В. Сушко, П. Федака, П. Юрченко; народного мистецтва – Є. Антонович, М. Білан, А. Будзан, З. Гудченко, Р. Захарчук-Чугай, Т. Кара-Васильєва, С. Мигаль, М. Селівачов, М. Станкевич, Г. Стельмашук, З. Чегусова, В. Щербаківський, М. Юр, І. Юрченко. Питання, присвячені використанню етнічних мотивів у проектуванні архітектури сучасних інтер'єрів, зокрема громадських споруд, розкриті в наукових статтях періодичних видань вітчизняних науковців: Б. Божинського, І. Бондаренко, О. Георгієвої, А. Громнюк, І. Кузнецової, Л. Обуховської, О. Олійник, М. Подлевських, Д. Рудик, Н. Сергєєвої, В. Уреньова.

Мета статті: визначити теоретико-методологічні засади використання етнічних мотивів у проектуванні інтер'єрів сучасних підприємств харчування.

Виклад основного матеріалу. Дизайн сучасного інтер'єру та обладнання сьогодні розглядається і досліджується як цілісна структура соціосистемного середовища у широкому соціокультурному контексті. В його об'єктах відображаються культурно-естетичні пріоритети, світоглядно-філософська позиція того чи іншого народу. Водночас це один із стимуляторів прогресу теоретичної думки, потреби осмислення важливих проблем дизайну, творення предметного середовища, адекватного не так детермінуючим матеріальним факторам, як відроджуваний духовності народу.